

MM és gender

Labrisz Leszbikus Egyesület és Szimpozion Egyesület

Képzési anyag

2014

MM és gender

Elmélet és gyakorlatok az MM önkéntes óraadók képzéséhez

**Labrisz Leszbikus Egyesület és Szimpozion
Egyesület
Képzési anyag
2014**

A képzési anyagot készítették:
Rédai Dorottya és Kövesi Györgyi

Szakmai lektor:
Dr. Szabó Mónika
Dr. Kiss István

Budapest, 2014. május 31.

Ez a képzési és tananyag a Melegség és megismerés – egy innovatív, érzékenyítő iskolai program továbbfejlesztése című, NCTA által támogatott, 27 hónapos makroprojekt (NCTA-2013-4194-M1) keretében készült. Létrehozásán olyan szakemberek dolgoztak, akik megfelelő pedagógiai, pszichológiai elméleti és módszertani tudással, valamint nagy gyakorlati tapasztalattal rendelkeznek az LBMTQ tematika oktatási, nevelési te-repeken való megjelenítésében. A szakmai team minden tagja önkéntesként is régóta dolgozik a magyarországi emberi jogi mozgalomban.

Jelen képzési és tananyag több kipróbálási fázis után nyerte el végleges formáját. Természetesen, mint minden képzési és tananyag, ez a fejlesztés is csak értő kezekben, rugalmasan csoporthoz szabva, alakítva lesz eredményesen használható.

A szakmai team tagjai: *Dr. Mészáros György, Kövesi Györgyi, Rédei Dorottya, Virág Zsolt, Dr. Szabó Mónika, Dr. Kiss István*

TARTALOMJEGYZÉK

A társadalmi nemek (gender) szempontjának fontossága az MM-képzésben	8
Bevezető	8
Genderelmélet dióhéjban.	9
Ajánlott irodalom.	14
GYAKORLATOK	
1. Gyakorlat	
<i>Fogalmak és definíciók</i>	18
2. Gyakorlat	
<i>Hősök és hősnők</i>	18
3. Gyakorlat	
<i>Gyerekkori nemi elvárások</i>	20
4. Gyakorlat	
<i>Elvárások és követelmények</i>	20
5. Gyakorlat	
<i>Identitástorta</i>	22
6. Gyakorlat	
<i>Dominanciaháló</i>	23
7. Gyakorlat	
<i>Hétköznapi szexizmus.</i>	25
FÜGGELÉK	26
1. Gender-alapfogalmak.	26
1.1. Fogalmak	26
1.2. Definíciók	26
2. Gyerekkori nemi elvárások.	28
3. Dominanciaháló.	29
3.1.	29
3.2.	30
4. Hétköznapi szexizmus	31

Ez a képzési anyag a Melegség és Megismerés program négynapos órartartó önkéntes-képzésébe beépíthető, illetve azt bővítheti. A gyakorlatok akár egy több napos képzésre is elegendők, így egynapos képzés esetén a képzőknek kell kiválogatniuk és összeállítaniuk a képzési anyagot az időkeret, a képzési célok és a képzettek gendertudatosságának figyelembevételével. Az egyes gyakorlatoknál szereplő, képzőknek szóló megjegyzések ehhez nyújtanak támpontot. A képzettek gendertudatosságáról a képzők a képzés korábbi alkalmai során szerezhhetnek benyomást. Ajánlott, hogy a genderképzést a gendertudományokban járatos, feminista szemléletmódot képviselő képzők tartsák.

Célok:

- › A nemek közötti (esély)egyenlőtlenségekről, a nőket sújtó diszkriminációról és a nőmozgalmi törekvésekről, eredményekről tájékozódás dióhéjban.
- › Annak megértése, hogy a homofóbia valójában genderalapú.
- › Annak megismerése, milyen összefüggések vannak a társadalmi nem (gender) és a szexuális irányultság, illetve nemi identitás között.
- › A társadalmi nemi szocializáció fogalmának, folyamatának megismerése, megértése.
- › Keresztértékenyítés arra, hogy a nemi alapú, a nemiidentitás-alapú és a szexuálisirányultság-alapú megkülönböztetések – és más, pl. etnikai alapú megkülönböztetések is – hasonlóan működnek, hasonló a céljuk.
- › Annak megértése, hogy ha valaki egy adott hátrányos helyzetű vagy marginalizált kisebbségi csoport jogainak érvényesítéséért küzd, akkor más hátrányos helyzetű vagy marginalizált csoportokkal szemben sem lehet diszkriminatív, előítéletes (pl. ha LGBTQIA-aktivista, akkor ne legyen nőellenes vagy rasszista).

E területekre egy egynapos képzésen belül kb. egy-egy óra jut, a képzés hosszának változtathatósága érdekében minden témához több különböző, akár módosítható hosszúságú gyakorlatot javasunk; a képző válogathat a témák között, ha nem jut mindenre idő.

A gyakorlatokhoz felhasznált források:

- › European Peer Training Organisation (EPT), Campaign Against Homophobia (KPH), Kommunikation und Bildung (KomBi), Women Together Against Violence (NANE) (2007). Fruitcakes. Peer training tools tackling gender based discrimination and homophobia in youth environments. Council of Europe.
- › Council of Europe (2007). Gender Matters. A manual addressing gender-based violence affecting young people.http://www.eycb.coe.int/gendermatters/pdf/GenderMatters_EN_2013.pdf
- › Patricia Brander et.al. (é.n.) KOMPASZ. Kézikönyv a fiatalok emberi jogi képzéséhez. UNESCO.

A TÁRSADALMI NEMEK (GENDER) SZEMPONTJÁNAK FONTOSSÁGA AZ MM-KÉPZÉSBEN

Bevezető

Az iskolai program elméleti aspektusai közül a homofóbia és heteronormativitás kritikus megközelítéséhez a társadalmi nemek tudománya (gender studies) szolgáltat elméleti alapokat. Fontos azonban ennek elismerésén túl a társadalmi nemek szempontjait figyelembevevő szemléletmód (a továbbiakban genderszemlélet) és ismeretek explicit beépítése is a képzési anyagba, több okból is. Egyrészt fontos a homofóbia és heteronormativitás megértéséhez – és a megfelelő fellépéshez, válaszadáshoz – azt átlátni, hogy ezek a kirekesztő és megkülönböztető társadalmi mechanizmusok genderalapúak. Másrészt fontos a többszörös diszkrimináció témájának beemelése a képzési anyagba, amelynek egyik példája a leszbikus és biszexuális nőket érintő összetett hátrányos megkülönböztetés, amelyben a szexuális irányultság és a társadalmi nem alapján történő diszkrimináció összeadódik és együtt érvényesül. Harmadrészt az önkéntesképzés során és az LGBTQ-aktivistaközösségekben szerzett tapasztalataink azt mutatják, hogy LGBTQ körökben is gyakori a szexista (azaz nemi alapú) előítéletesség, megkülönböztetés. Az, hogy valaki egy bizonyos diszkriminált, kirekesztett társadalmi csoport jogaiért küzd, nem feltétlenül jelenti azt, hogy érzékeny más diszkriminált, kirekesztett társadalmi csoportok problémáira, illetve nem viselkedhet maga is előítéletesen más diszkriminált, kirekesztett társadalmi csoportokkal, illetve azok tagjaival szemben. Így a genderszemlélet elsajátítása a képzés során egyben keresztérezékenyítésként is szolgál. Nagyon fontos annak tudatosítása, hogy a hátrányos megkülönböztetés és kirekesztés mechanizmusa hasonló alapú és hasonlóan működik minden érintett társadalmi csoport esetében, és hogy nem hiteles úgy küzdeni valamely hátrányos helyzetű csoport jogaiért és esélyegyenlőségéért, hogy közben egy másik csoporttal szemben az aktivista előítéleteket táplál (pl. melegjogi aktivista, de közben nőgyűlölő vagy rasszista). A továbbiakban a homofóbia és a heteronormativitás genderaspektusaira világítunk rá, azután gyakorlatokat mutatunk be, amelyekkel az önkéntesképzés során érzékenyíteni lehet a genderszempontra.

A Gender Studies, azaz a társadalmi nemek tudománya a feminizmus második hullámából nőtt ki Nyugat-Európában és Észak-Amerikában, a hatvanas és nyolcvanas évek között. A feminizmus a XIX. század második fele óta jelentős és irányadó mozgalom a nők társadalmi, jogi és gazdasági helyzetének előremozdításában, a nemek közti egyenlőség elérésében; a mozgalomnak Magyarországon is több szakasza volt a XX. század eleje óta. A szocializmus időszakában az az ideológia uralkodott, miszerint a női „emancipáció” a nők munkába állásán keresztül valósítható meg. A rendszerváltás után a volt szocialista országokban, köztük Magyarországon is elkezdtek foglalkozni társadalomtudósok a nők helyzetével (miután az korántsem volt egyenlő a férfiakéval), a hátrányos megkülönböztetéssel az élet minden területén, a nők elleni egyéni és rendszerszintű elnyomással és erőszakkal. A társadalmi nemek tudománya fokozatosan teret nyer a felsőoktatási és kutatási intézményekben, de míg azokban az országokban, régiókban, ahol a feminizmus és a gendertudomány nagyobb múlttal és erősebb mozgalmi bázissal rendelkezik, a közép-kelet-európai régióban a mai napig sok helyen erős az intézményes ellenállás. Ennek ellenére sokan foglalkoznak gendertudománnyal, így az oktatás területén is sok elméleti és empirikus tudás áll rendelkezésünkre ahhoz, hogy megértsük, hogyan és miért különbözik a lányok/nők és fiúk/férfiak helyzete az oktatásban, hogyan zajlik a nemi szocializáció, milyen esélyeket ad a nemeknek az iskolázás stb.

Fontos először is tisztázni, mit értünk biológiai nemen (angolul: sex) és társadalmi nemen (angolul: gender), szexuális irányultságon és nemi identitáson ahhoz, hogy megértsük, hogyan zajlik a genderszocializáció és hogyan függ össze a heteronormatívától eltérő szexualitások társadalmi megkülönböztetésével, kirekesztésével. A biológiai nem azon testi tulajdonságok összessége, amelyek születéskor és a testi fejlődés különböző szakaszaiban fiziológiailag meghatározzák az ember nemét (elsődleges és másodlagos nemi jelleg, nemi hormonok, kromoszómák). Ezzel kapcsolatban fel kell hívni a figyelmet az emberi test rendkívüli változatoságára, arra, hogy a női és a férfi test között sokkal több hasonlóság van, mint különbség, valamint arra, hogy nem mindenki születik egyértelmű biológiai jegyekkel (interszexuálisok), illetve hogy nem mindenki olyan neműnek érzi magát, mint amilyen testbe született (transzszexuálisok).

A társadalmi nem (gender) kialakulása a már a születés előtt elkezdődő nemi szocializáció eredménye.* A nőiesnek, illetve férfiasnak tekintett külső-belső tulajdonsá-

* A szülők általában már a magzat nemét fontosnak tartják. Vannak kutatások, amelyek arról számolnak be, hogy másként írják le a fiú- és lánymagzatokat az anyák, és mások is, pl. a fiúmagzatokat „aktívabbnak” tartják, a lányokat meg „bújósoknak”.

gok, viselkedésformák, gondolkodásformák, érzelmek, tevékenységek, szükségletek, szerepek stb. nem állandók, hanem történelmi koronként, földrajzi elhelyezkedéstől, gazdasági-társadalmi rendszertől függően rendkívül változatosak és folyamatosan változnak. A nemi szocializáció során a gyerekek megtanulják a családjuktól, az iskolában, a játszótéren, a médiából stb., milyen társadalmi nemi elvárásoknak megfelelően kell viselkedniük ahhoz, hogy az adott társadalmi közegben felismerhetően nőként vagy férfiként éljenek. A nemi szocializáció egyébként nem fejeződik be a biológiai felnőtté válással, hanem az emberek egész életében folytatódik, de a gyermek- és fiatalkor nagyon fontos időszak a nemi szocializációban.

A heteronormatív világnézet szerint az emberiség két nemre, nőre és férfira oszlik, és a nők és férfiak alapvetően heteroszexuálisak. Eszerint a biológiai nemből következik a társadalmi nem, és abból a szexuális irányultság. A heteroszexualitás normaként jelenik meg, és minden más szexuális irányultság a normától való eltérésként (devianciaként, bűnként, betegségként) értelmeződik és az adott társadalmi rendszer ideológiáinak megfelelően szankcionálódik (kezdve a halálbüntetéstől a verbális/fizikai zaklatáson keresztül a jogegyenlőtlenségig). Hasonlóan, a nő/férfi kettősségtől eltérő nemi identitások (transzneműség) és fiziológiai különbségek (interszexualitás) is a normától való eltérésnek számítanak. Ez a világnézet annak ellenére nagyon erősen nyilvánul meg a társadalmi berendezkedés minden szintjén (politikai-jogi rendszer, állami intézményrendszer, vallások, társadalmi csoportok egymáshoz való viszonya, individuális életmódok, preferenciák, meggyőződések, tevékenységek, szerepek), hogy az emberek szexualitása és társadalmi nemi identitása nem állandó, nem kötött, hanem sokféle, akár egy adott egyén élete során is változó lehet. A szexuális és nemiidentitásbeli változatosság már a heteroszexualitáson belül is jelen van; a heteronormativitás valójában csak egy bizonyos, szűken definiált heteroszexualitást és genderidentitást tekint normának, nevezetesen az adott kultúrában sztereotipikusan férfiasnak, illetve nőiesnek tekintett megjelenéssel, viselkedéssel és tulajdonságokkal bíró férfi és nő által alkotott monogám, hosszú távú párkapcsolatot (lehetőleg házasság formájában), amelyben a szexualitás kívánatos és elvárt formája a férfi nemi szerv behatolása a női nemi szervbe, elsődleges célja pedig az utódok nemzése.

A társadalmi nemi szocializáció egyik legfontosabb színtere az iskola. Sok kutatás vizsgálta már középiskolás diákok körében, hogy hogyan konstruálódik a tizenévesek nemi identitása (maszkulinitása, illetve femininitása) és szexuális irányultsága, vala-

mint kortársai nemi identitásához és szexuális irányultságához való viszonya. Más kutatások azt vizsgálták, hogyan konstruálja az iskola mint intézmény, és a pedagógusok, valamint a rejtett tanterv a diákok nemi identitását és szexuális irányultságát. E kutatások eredményei egybehangzóan azt mutatják, hogy az iskola egy nagyon szigorúan heteronormatív közeg, mélyen rögzült hagyományos nemiszerep-elképzelésekkel, ahol a nemek kiegyensúlyozott reprezentációja, a nemek közti egyenlőség, valamint a szexuális sokféleség elfogadása nem valósul meg, sem a tananyagok és tantervek, sem a pedagógusok által a hivatalos tantervben előírtakon kívül átadott tudásanyag, sem a pedagógus–diák- és a diák–diák-interakciók szintjén. Ebben a heteronormatív közegben nemcsak a tanárok, de a tanulók is erősen monitorozzák egymás normakövetését, és a legkisebb olyan normaáthágásra is, ami a hagyományos nemiszerep-felfogáson alapuló, a nőiesség/férfiasság szűkre szabott kereteit lépi át, erősen reagálnak. A nemi szerepekkel és szexualitással kapcsolatos normáknak, illetve azok felállításának és a nekik való megfelelésnek vagy elutasításnak, megkérdőjelezésnek persze kiemelten fontos szerepük van ebben az életszakaszban, amikor az identitáskeresés hangsúlyosan van jelen a legtöbb fiatal mindennapi életében.

Gyakran számolnak be óratartóink arról, hogy az adott osztályban a fiúk homofóbb módon nyilvánultak meg, vagy hogy a lányok elfogadóbbak voltak a melegség témájával és az LMBT emberekkel kapcsolatban. Felületes és megalapozatlan lenne ezt valamiféle esszencialista elmélettel magyarázni, miszerint „a” lányok/fiúk ilyen-olyan természetűek. Ehelyett arról van szó, hogy – a férfiatól elvárt társadalmi normák, a „férfias” viselkedésnek, megjelenésnek az adott korban, földrajzi helyen, szocio-ökonómiai-politikai rendszerben társadalmilag szabályozott rendjéből eredően – a tizenéves heteroszexuális fiúk maszkulin identitásfejlődése meglehetősen törekeny, sérülékeny, szigorúbb normakövetést követel meg, mint a lányoké. Amelyik fiú – akár csak egyetlen megnyilvánulásával – „kilóg” ezekből a szigorú férfiasságnormákból (amelyek mindig alapvetően heteroszexuálisnak tekintik a férfit), az nemcsak a saját társadalmilag konstruált heteromaszkulinitását kérdőjelezi meg, hanem a környezetében lévő többi fiúét is elbizonytalanítja. Amikor ilyen normaszegés történik, az ezt érzékelő fiúk azonnal reagálnak, és megbélyegzik a normaszegőt, amivel határt húznak saját maguk és a normaszegő közé, megerősítve ezzel saját identitásukat. Amikor a fiúk „lebuziznak” egy fiút valamiért (általában viselkedése vagy kinézete miatt), akkor ezzel azt is deklarálják és megerősítik, hogy ők maguk heteroszexuálisak.

Az is jellemző, hogy az ilyen „lebuzizásokkal” a tizenéves fiúk általában olyan viselkedésre vagy megjelenésre reagálnak, ami a heteronormatív férfiideálhoz képest „femininnek”, „nőiesnek” minősül. A nemekkel kapcsolatos dichotóm szemlélet szerint minden vagy férfi, vagy női attribútum, ami nem férfias, az nőies, és fordítva, ebben a szemléletben nem lehetséges, nem elfogadott az, hogy valami se nem „férfias”, se nem „nőies”, hanem semleges, vagy máshogyan, nem normatív módon „férfias”/„nőies”. A nő, a nőiség különböző megnyilvánulásai pedig egy heteroszexista társadalomban mindig alárendeltnek, alacsonyabb státusúnak minősülnek. Így ha egy fiú nem viselkedik vagy nem néz ki a társadalmi nemi normáknak megfelelően, akkor ő „nőiesen” viselkedik/néz ki, márpedig az alacsonyabb rendű/értékű, mint a „férfias” viselkedés/kinézet. Ez magyarázza, hogy a kamaszfiúk miért „buzizzák” folyamatosan egymást – függetlenül a „lebuzított” fiú szexuális irányultságától. A „lebuzzással” és más homofób megnyilvánulásokkal nemcsak saját heteroszexuális identitásukat deklarálják és erősítik, hanem azt is, hogy ők férfiak, férfiasak, nem nőiesek. Hogy a lányok ezt kevésbé, ritkábban, kevésbé agresszívan teszik, azt magyarázza a társadalmi hierarchiában betöltött alacsonyabb státusuk. A lányoknál többnyire nem minősül elítélendőnek, elutasítandónak – persze csak addig, amíg belefér a heterofemininitás normatív kereteibe –, ha egy lány „férfiasabban” viselkedik/jelenik meg. Az öltözködésnél maradva, gondoljunk csak arra, hogy a lányoknál/nőknél a nadrág és más, eredetileg kizárólag férfiak által hordott ruhadarabok ma már teljesen elfogadott darabjai egy nő ruhatárának, míg egy fiú/férfi, ha pl. szoknyát venne fel, jó eséllyel azonnal verbális, de akár fizikai zaklatás áldozatává válhatna más fiúk/férfiak részéről. Ez az ellentmondás a társadalmi hierarchiában betöltött pozíciókról és a hierarchia szintjei közötti mozgásról árulkodik: feljebb törekedni a hierarchiában elfogadott, illetve nők esetében legalábbis eltűrt dolog, lefelé törekedni viszont nem; a „férfiasan” viselkedő, vagyis határozott, kompetens, törekvő nők – persze csak a nőiesség elfogadott kulturális keretein belül – elfogadottabbak, noha nem kedveltek. Férfiként tradicionálisan „nőiesnek” (tehát érzékenynek, empatikusnak, együttműködőnek) lenni viszont nem elfogadott, a férfi státusvesztésével jár, ezért társadalmilag erősebben szankcionált. És mivel, mint azt fentebb említettük, a heteronormatív világképben a biológiai nem, a társadalmi nem és a szexuális irányultság egymásból következőnek van tekintve, ha egy férfi „nőies”, akkor nem lehet heteroszexuális, ezt a feltételezést pedig a heteronormatív szemlélettel rendelkező kortársak (és persze a társadalmi intézmények minden szinten) szankcionálják, sok esetben azzal, hogy „lebuzizzák” és/vagy lelkileg, fizikailag bántalmazzák az illetőt.

A fentiek megértése segítheti az órartartót abban, hogy átlássa, mi történik, amikor homofób megnyilvánulásokat tapasztal az óráján, és fel tudjon készülni az ilyen megnyilvánulások megfelelő kezelésére, a pedagógiai pillanatok (amikor tanítani lehet erről valamit a diákoknak) kihasználására. A továbbiakban néhány feladatot adunk közre, amelyek az órartatók képzésének során felhasználhatók a genderérzékenyítésre. Ezek a feladatok foglalkoznak a nemekkel kapcsolatos fogalmakkal, sztereotípiákkal, identitásokkal, diszkriminációval, szexizmussal (vagyis a nők nemi alapú megkülönböztetésével) és heteroszexizmussal. A hétköznapi (hetero)szexista megnyilvánulások gyakran rutinszerűen, gondolkodás nélkül hangzanak el, akár MM-órák alatt is, ezért fontos, hogy az órartatók fel legyenek készülve arra, hogy ezekre megfelelő módon reagáljanak, ugyanúgy, ahogy a homofób vagy rasszista és egyéb kirekesztő megnyilvánulásokat is le kell reagálni az órán, fel kell hívni a figyelmet, hogy az ilyen megnyilvánulások diszkriminatívak, kirekesztők, sértők. A gyakorlatok, és különösen a 8. gyakorlat, ehhez is segítséget nyújtanak. Tapasztalataink szerint az órartatóképzésen részt vevők gendertudatossága változatos, ezért érdemes azokat a résztvevőket segítségül hívni, akik már több tudással, érzékenységgel rendelkeznek a társadalmi nemi kérdésekkel kapcsolatban (pl. csoportos munkánál kevésbé tudatos résztvevők mellé beosztani őket).

AJÁNLOTT IRODALOM

Általános olvasmányok a genderstudomány különböző területeiről

- Bakó Boglárka–Tóth Eszter Zsófia** (szerk.) (2008). Határtalan nők. Kizártak és befogadottak a női társadalomban. Nyitott Könyvműhely, Budapest.
- Bonino, Luis–Szil Péter** (2006). Hétköznapi hímsovinizmus. A párkapcsolati erőszak, amit még nem nevezünk annak. Habeas Corpus Munkacsoport – Stop-Férfierőszak Projekt, Budapest.
- Borgos Anna** (2013). Nemek között. Nőtörténet, szexualitástörténet. Noran Libro Kiadó, Budapest.
- Dósa Mariann–Krizsán Andrea** (2014). „A többszörös diszkrimináció helye a magyar genderpolitikában.” In: Juhász Borbála (szerk.). A nőtlen évek ára. A nők helyzetének közpolitikai elemzése, 1989–2013. Magyar Női Érdekérvényesítő Szövetség, Budapest.
- Juhász Borbála** (szerk.) (2014). A nőtlen évek ára. A nők helyzetének közpolitikai elemzése, 1989–2013. Magyar Női Érdekérvényesítő Szövetség, Budapest.
- Kende Anna** (szerk.). Pszichológia és feminizmus: Hogyan alakította át a pszichológia elméleteit, kutatási kérdéseit és módszereit a társadalminem-kutatás. L'Harmattan, Budapest.
- Lévai Katalin–Tóth István György** (szerk.) (1997). Szerepváltozások: Jelentés a nők és férfiak helyzetéről 1997. TÁRKI és a Munkaügyi Minisztérium Egyenlő Esélyek Titkársága, Budapest.
- Nagy Ildikó–Pongrácz Tiborné–Tóth István György** (szerk.) (2001). Szerepváltozások: Jelentés a nők és férfiak helyzetéről 2001. TÁRKI és a Munkaügyi Minisztérium Egyenlő Esélyek Titkársága, Budapest.
- Nagy Ildikó–Pongrácz Tiborné–Tóth István György** (szerk.) (2005). Szerepváltozások: Jelentés a nők és férfiak helyzetéről 2005. TÁRKI és az Ifjúsági, Családügyi, Szociális és Esélyegyenlőségi Minisztérium, Budapest.
- Nagy Ildikó–Pongrácz Tiborné** (szerk.) (2009). Szerepváltozások: Jelentés a nők és férfiak helyzetéről 2009. TÁRKI, Budapest.
- Nagy Ildikó–Pongrácz Tiborné** (szerk.) (2011). Szerepváltozások: Jelentés a nők és férfiak helyzetéről 2011. TÁRKI, Budapest.

- Palasik Mária** (szerk.) (2007). A nő és a politikum. A nők politikai szerepvállalása Magyarországon. Napvilág Kiadó, Budapest.
- Pető Andrea** (szerk.) (2003). Női esélyegyenlőség Európában. Nőtudományi tanulmányok és a munkaerőpiac kapcsolata Magyarországon. Feminizmus és történelem sorozat, Balassi Kiadó, Budapest.
- Pető Andrea** (2008). A nők és férfiak története Magyarországon a hosszú 20. században. Kiegészítő tananyag a középiskolák számára. Szociális és Munkaügyi Minisztérium, Budapest.
- Pongrácz Tiborné–Tóth István György** (szerk.) (1999). Szerepváltozások: Jelentés a nők és férfiak helyzetéről 1999. TÁRKI és a Szociális és Családügyi Minisztérium Nőképviselői Titkársága, Budapest.
- Tóth Eszter Zsófia** (2010). Kádár leányai. Nők a szocialista időszakban. Nyitott Könyvműhely, Budapest.

Szexizmus, nemi sztereotípiák, előítéletek

- Fiske, S.T.–Cuddy, A.C.–Glick, P.–Xu, J.** (2006). „A (gyakran kevert) sztereotípiatartalom modellje: A kompetencia az észlelt státusból, a melegszívűség pedig a versengésből ered.” In: Hamilton, D.L.–Fiske, S.T.–Bargh J.A. (szerk.) A társak és a társadalom megismerése. Osiris, Budapest, 315–388.
- Glick, P.–Fiske, S.T.** (2006): „Ambivalens szövetség. Az ellenséges és a jóindulatú szexizmus mint a nemi egyenlőtlenség egymást kiegészítő igazolása.” In: Hamilton, D.L., Fiske–S.T., Bargh, J.A. (szerk.). A társak és a társadalom megismerése. Osiris, Budapest, 389–414.
- Kovács Mónika** (2001). „Nemi ideológiák, nemi sztereotípiák.” In: Hunyady Gy., Nguyen L.L.A. (szerk.). Sztereotípiakutatás. Hagyományok és irányok. ELTE Eötvös Kiadó, 448–454.
- Kovács Mónika** (2007). „Nemi sztereotípiák, nemi ideológiák és karrier aspirációk.” In: Educatio. 2007. tavasz, 99–115.
- Sidanius, J.–Pratto, F.** (2005). „Nem és hatalom.” In: Sidanius, J.–Pratto, F.: A társadalmi dominancia. A társadalmi hierarchia és elnyomás csoportközi elmélete. Osiris, Budapest, 390–436.

Swim, J.K.–Aikin, K.J.–Hall, W.S.–Hunter, B.A. (2001). „Szexizmus és rasszizmus: régi típusú és modern előítéletek.” In: Hunyady, Gy., Nguyen Luu, L.A. (szerk.). Sztereotípiakutatás. Hagyományok és irányok. ELTE Eötvös Kiadó, 326–360.

Szabó Mónika (2012). „Változó sztereotípiák, változó társadalom: az egyenlőtlenségek ideológiái és a kritikai társadalomlélektan.” In: Fülöp Márta, Szabó Éva (szerk.). A pszichológia mint társadalomtudomány. Eötvös Kiadó, Budapest, 321–332.

Társadalmi nemek az oktatásban, nemi szocializáció

Czachesz Erzsébet et.al. (1996). „Lányok és nők a kötelező olvasmányokban és tankönyvekben.” In: *Educatio*, 3: 417–430.

Fényes Hajnalka (2009). „Nemek szerinti iskolai eredményesség és a férfihátrány-hipotézis.” In: *Magyar Pedagógia*, 109(1): 77–101.

Fényes Hajnalka (2011). „A felsőoktatásban tanuló férfiak és nők tényleges mobilitása, státusinkonzisztencia a nők oktatásbeli és munkaerő-piaci helyzete között.” In: *Felsőoktatási Műhely*, 3(III): 79–96.

F. Lassú Zsuzsa (é.n.). „Hagyományos és modern női szerepek az iskolában.” In: *Szabadpart*, 9. <http://www.kodolanyi.hu/szabadpart/szam9/lassu.html>

H. Sas Judit (1984). *Nőies nők és férfias férfiak: A nőkkel és férfiakkal kapcsolatos sztereotípiák élete, eredete és szocializációja*. Akadémiai Kiadó, Budapest.

Kereszty Orsolya (2014). „Nők az oktatásban Magyarországon.” In: Juhász Borbála (szerk.). *A nőtlen évek ára. A nők helyzetének közpolitikai elemzése, 1989–2013*. Magyar Női Érdekérvényesítő Szövetség, Budapest.

Kereszty Orsolya (2005). „A társadalmi nemek reprezentációjának vizsgálata a tankönyvekben.” In: *Könyv és nevelés*, VII (3): 56–67.

Kereszty Orsolya (2007). „A társadalmi nem (gender) mint a kutatás tárgya a pedagógiában.” In: *Educatio*, 16(4): 637–649.

Kereszty Orsolya (2008). „Társadalmi nem az oktatásban – Kezdeményezések Magyarországon.” In: Kende Anna (szerk.). *Pszichológia és feminizmus: Hogyan alakította át a pszichológia elméleteit, kutatási kérdéseit és módszereit a társadalmi nem kutatás*. L'Harmattan, Budapest.

Nguyen Luu Lan Anh (2002). „A nemek szerepe az iskolában.” In: Mészáros Aranka (szerk.). *Az iskola szociálpszichológiai jelenségvilága*. ELTE, Eötvös Kiadó, Budapest.

- Rédai Dorottya** (2010). „Veszélyes ideológiák az óvodában?” In: Eduline, 2010. 08. 31. http://eduline.hu/kozoktatasi/2010/8/31/20100830_gender_nemi_sztereotipiak_ovoda
- Rédai Dorottya** (2011). „...én az olyanokat értem meg, akik nem tehetnek róla.« Középkorú heteroszexuális diákok diskurzusai a melegség kialakulásáról.” In: Takács Judit (szerk.). Homofóbia Magyarországon. L'Harmattan Kiadó, Budapest.
- Rédai Dorottya** (2012). „Sok újat nem mondtak. Mi már mindent tudunk erről.« Az iskolai szexuális nevelés és a középkorú lányok szexualitása.” In: Kozma Tamás–Perjés István (szerk.). Új kutatások a neveléstudományokban. MTA Pedagógiai Tudományos Bizottsága, ELTE Eötvös Kiadó, Budapest.
- Szabó László Tamás** (1988). A „rejtett” tanterv. Magvető, Budapest.

GYAKORLATOK

1. Gyakorlat

Fogalmak és definíciók

Cél: Néhány alapfogalom tisztázása, megismerttetése a résztvevőkkel.

Eszköz: Függelék 1. Gender-alapfogalmak. A Függelékben 8-8 fogalom (1.1.) és definíció (1.2.) szerepel, ezeket a résztvevők számától függően lehet szűkíteni vagy bővíteni. (További fogalmak, pl.: nemi sztereotípa, nemek közti egyenlőség, nemi szerep, nemi alapú diszkrimináció.)

Időtartam: 20-30 perc.

Leírás: Páros gyakorlat.

1. A csoportban mindenki kap vagy egy fogalmat, vagy egy definíciót, és körbejárva meg kell találni a párjukat.
2. Ha mindenki megtalálta a párját, a fogalmakat és definíciókat ragasszák fel egymás alá a falra, és mindenki olvassa el őket.
3. Ha kész vannak az elolvasással, válasszon mindenki egy olyan fogalmat, amit nem ismert eddig, vagy nem tudta, mit jelent, és tegyen fel a fogalommal vagy a magyarázattal kapcsolatban egy kérdést, amelyet a csoport közösen (illetve azok, akik tudnak rá válaszolni) megválaszol.

Változat: A résztvevőket kérjük meg további fogalmak gyűjtésére, például minden pár találjon ki még egy fogalmat és a definícióját.

(Forrás: *Fruitcakes*, 25. o.)

2. Gyakorlat

Hősök és hősnők

Cél: A nemi sztereotípiák tudatosítása, gondolkodás a kultúráról és történelemről mint a nemi szocializáció terepéről.

Eszköz: Papír, két különböző színű toll minden résztvevőnek (lehet piros és kék, ez esetben a tollszíneket is használhatjuk a nemi sztereotípiák megvilágítására); nagy méretű papír; filctollak.

Időtartam: 60-80perc

Leírás: Egyéni és csoportos munka.

1. Kérdezzük meg a résztvevőket, hogy milyen (történelmi vagy élő) nemzeti hősoket kedvelnek, kik a példaképeik. Hagyjunk nekik néhány percet, hogy átgondolják, és hangsúlyozzuk, hogy női és férfi hősoekre is gondoljanak.
  2. Osszuk ki mindenkinek egy-egy papírt és két különböző színű (vagy piros és kék) tollat, és kérjük meg a résztvevőket, hogy rajzoljanak két oszlopot. Az első oszlopba az egyik tollal három hősnő nevét kell felírniuk egy rövid leírás kíséretében, hogy kik ők és mit tettek az országért, majd alá a legfontosabb személyes jellemvonásait írják le.
  3. Ezután a másik oszlopba (a másik színű tollal) ugyanezt írják le három férfi hősről.
  4. Osszuk a résztvevőket négy-öt fős csoportokra. Kérjük meg őket, hogy osszák meg a csoporttal, amiket írtak. A csoportok konszenzus alapján döntsék el, hogy kik azok a hőso és hősnők, akik a legértékesebbek a számukra.
  5. A kis csoportok eredményeit ezután összegezzük egy közös táblán, szerepeltetve a legfontosabb személyiségjegyeket is.
  6. Beszéljük meg a hőso és hősnők jellemvonásainak listája alapján a következő kérdéseket:
    - › Milyen tulajdonságaik alapján tekintik a választott hősoket és hősnőket példaképnek, és ezek a tulajdonságok mennyire felelnek meg a nemi szerepekről kialakult pozitív és negatív sztereotípiáknak?
    - › Milyen különbségek és hasonlóságok vannak a férfi és a női oszlopban felsorolt tulajdonságok között? Van-e olyan a felsorolt tulajdonságok között, ami furcsán vagy nem értékesnek hangzana, ha a másik oszlopban szerepelne? Vannak-e olyan tulajdonságok, amiket univerzálisan értékesnek tekintenek?
    - › A felsorolt tulajdonságokat értékesnek tekintik-e a résztvevők a hétköznapi életben embertársaik megítélésekor? Gondolkodjanak el azon, hogy nekik maguknak, illetve a környezetüknek vannak-e általános sztereotípiái és elvárásai a férfiakkal és nőekkel kapcsolatban? A heteroszexuális nőekkel és férfiakkal kapcsolatban? Az LMBT nőekkel és férfiakkal kapcsolatban?
    - › A sztereotip elvárások gyakran akadályozzák mind a férfiakat, mind a nőket a különböző választási lehetőségek elérésében. Milyen, a nemi szerepekkel kapcsolatos akadályokat tapasztalhatunk az iskolában, otthon, a közösségben vagy a munkahelyen?
- Megjegyzés képzőknek:** Ez a gyakorlat egyben a nemzeti sztereotípiák tudatosítására is hasznos, a képző a tréning során az esetleges homonacionalista megnyilvánulások alapján dönthet úgy, hogy ezt a témát is megvitatja a gyakorlat utolsó részében.

(Forrás: KOMPASZ, 190. o.)

3. Gyakorlat

Gyerekkori nemi elvárások

Cél: A társadalmi nemi szocializáció fogalmának, folyamatának megismerése, megértése személyes élményeken, tapasztalatokon keresztül.

Eszköz: Kérdéssor minden résztvevő számára (Függelék 2. Gyerekkori nemi elvárások).

Időtartam: kb. 60 perc.

Leírás: Csoportos munka.

1. Osszuk a résztvevőket három-négy fős csoportokba.
2. Miután a csoportok összeültek, minden résztvevőnek adjunk egy-egy kérdéssort. Először olvassa el mindenki a kérdéseket magának, és gondolkodjon néhány percig.
3. Utána osszák meg egymással a csoporttagok az élményeiket és érzéseiket.
4. Minden csoport válasszon ki egy-egy történetet, amikor a csoporttag a nemi elvárásoknak megfelelően, illetve nem megfelelően viselkedett.
5. Minden csoportból mesélje el valaki, aki nem a történet átélője, a történetet az összes résztvevőnek.

Alternatív javaslat: Amikor minden csoport kiválasztotta a két történetét, a csoportok előadják azokat szerepjáték formájában, a többi csoportban pedig megpróbálják kitalálni, hogyan érezhette magát a szereplő, akit a viselkedéséért megjutalmaztak vagy megbüntettek. (Forrás: *Fruitcakes*, 63. o.)

4. Gyakorlat

Elvárások és követelmények

Cél: A társadalmi nemi szocializáció fogalmának, folyamatának megismerése, megértése, közös gondolkodás a lányokkal/nőkkel és fiúkkal/férfiakkal szembeni egyenlőtlen elvárásokról, követelményekről.

Eszköz: Öt flipchartpapír, ragasztó, filctoll minden résztvevőnek.

Időtartam: 60 perc.

Leírás: Egyéni és csoportos munka.

1. Előkészítés: Ragasszuk fel az öt flipchartpapírt a falra. Mindegyik tetejére írunk fel egyet ebből az öt közegből, ahol az ember nemi szerepelvárásokkal szembesül:

iskola, család, barátok, társadalom, partner

Minden papírt osszunk ketté függőlegesen, és írjuk fel a két oszlop tetejére, hogy fiúk/lányok vagy (fiatal) férfiak/nők.

2. Kérjük meg a résztvevőket, hogy egyénileg gondolkodjanak néhány percig, milyen elvárásokkal szembesülnek a fiúk/lányok vagy (fiatal) férfiak/nők ezeken a színtereken. Amikor eszükbe jut valami, azt írják fel a megfelelő papírra.

3. Amikor mindenki végzett, osszuk be a résztvevőket öt csoportba, és mindegyik csoport válasszon egy közeget.

4. Beszéljék meg a csoportok a következő kérdéseket:

- › Milyen különbségeket látnak a fiúk/lányok vagy (fiatal) férfiak/nők iránti elvárások, követelmények között?
- › Hogyan viszonyulnak ezek az elvárások, követelmények a fiúkkal/lányokkal vagy (fiatal) férfiakkal/nőkkel kapcsolatos sztereotípiákhoz, előítéletekhez?
- › Mennyire reálisak, teljesíthetők ezek az elvárások, követelmények?
- › Mik azok a különböző elvárások, követelmények, amelyeknek a résztvevők megpróbálnak megfelelni, illetve amiket ők támasztanak fiú/lány vagy (fiatal) férfi/nő ismerőseik, családtagjaik, kollégáik, iskolatársaik, partnerük felé?
- › Akadályozzák-e ezek a különböző elvárások, követelmények a nemek közötti egyenlőség megvalósítását, és ha igen, hogyan?
- › Min változtatnának szívesen? Hogyan lehetne változtatni?

5. Foglalják össze a csoportok röviden az összes résztvevő számára, mire jutottak a csoportos megbeszélés során.

Alternatív javaslatok: 1. Kérjük meg a résztvevőket (egyénenként vagy csoportban), hogy a következő képzési napig figyeljék a környezetüket a fent megbeszélte szempontból. 2. Dolgozzanak ki a csoportok kis projektet vagy akcióttervet annak alapján, amit az utolsó kérdésre (Min változtatnának szívesen? Hogyan lehetne változtatni?) válaszoltak. (Forrás: *Gender Matters*, 93. o.)

5. Gyakorlat

Identitástorta

Cél: Összetett identitásaink feltérképezése, gondolkodás arról, hogy mely identitás-szeleteink jelentenek hatalmi, semleges vagy alávetett társadalmi pozíciót, milyen közegekben.

Eszköz: A4-es vagy A3-as színes papírok, A3-as fehér papírok (résztevéőnként egy darab), egy flipchartpapír, olló, ragasztó, körző, vonalzó VAGY A3-as fehér papírok, sok színes filctoll, körző, vonalzó.

Időtartam: 30-45 perc.

Leírás: Egyéni munka.

1. Bekiabálva összegyűjtjük egy flipchartpapírra, hogy a résztvevőknek milyen identitásaik vannak.

2. Ezek alapján, illetve további saját ötleteket használva, a résztvevők egyénileg összeállítják identitástortájukat. Ezt vagy úgy teszik, hogy a színes papírokból szeleteket vágnak ki, és azt ráragasztják az A3-as fehér papírra, amire előzőleg egy kört rajzoltak, vagy úgy, hogy az A3-as fehér papíron lévő körbe különböző színű filctollakkal szeleteket rajzolnak. Mindkét esetben írják bele a szeletekbe, hogy milyen identitást jelöl a szelet, és próbálják meg a szeleteket arányosan olyan vastagra vágni/rajzolni, amilyen fontos szerepet játszik az életükben jelenleg az adott identitás.

3. Mindenki mutassa be a tortáját, és mondja el, hogy szerinte az identitás-szeletei közül melyek a hatalmi/alávetett/semleges identitások, illetve milyen társadalmi közegben vagy szituációban hatalmi/alávetett/semleges pozíciójú az adott identitás.

Megjegyzés képzőknek: Ez a feladat akkor működik jól, ha a résztvevők már rendelkeznek valamilyen szintű tudatossággal az elnyomás működésmódjairól (legfőképpen a csoportalapú elnyomásról, mint pl. a gender). Az elnyomás és az előjogok problematikájára való tudatos reflektálás az MM-önkéntes képzés célja is, amelynek ez a genderképzés a része, így számíthatunk rá, hogy a korábbi képzési napok során a résztvevők egyre tudatosabbá válnak, és például ebben a feladatban vagy a következőben (dominanciahálók) rá tudunk világítani a különböző elnyomás- és hátrányosmegkülönböztetés-fajták összefüggéseire.

6. Gyakorlat

Dominanciaháló

Cél: Összetett identitásaink feltérképezése, gondolkodás arról, hogy mely identitásaink, csoportokhoz tartozásaink jelentenek hatalmi vagy alárendelt/elnyomott társadalmi pozíciót, milyen közegekben. Keresztérzékenyítés arra, hogy a különböző társadalmi csoport alapú megkülönböztetések hasonló mechanizmusok alapján működnek. Annak megértése, hogy lehetünk egyszerre domináns és alárendelt/elnyomott csoportok tagjai, így tudatosnak kell lennünk azzal kapcsolatban, hogy hogyan viselkedünk az adott csoportban betöltött társadalmi pozíciónk szerint más pozícióban lévő csoportokkal, csoporttagokkal.

Eszköz: Minden résztvevőnek két-két táblázat: Függelék 3.1., 3.2.

Időtartam: 40-60 perc.

Leírás: Csoportos munka.

1. Kis csoportokra osztjuk a résztvevőket, és mindenkinek adunk egy-egy példányt a Függelék 4-ben szereplő első táblázatból. A csoportok beszéljék meg, hogy melyik társadalmi csoporton belül melyek a domináns és elnyomott/alárendelt alcsoportok a mai Magyarországon.

2. Miután minden csoport konszenzusra jutott, közösen nézzük végig, bekiabálással, hogy melyik csoporthoz milyen alcsoportokat írtak be a résztvevők.

3. Ezután mindenki egyénileg írja be a második táblázatba, hogy ő melyik csoporton belül milyen identitású, és hogy ez az identitás domináns vagy alárendelt/elnyomott pozícióba helyezi őt.

4. Beszéljük meg közösen, ki mire jutott, az alábbi kérdések segítségével. Ha nagy a csoport, két vagy több kisebb csoportra lehet osztani őket, és kiosztani nekik a kérdéseket. Lehetőleg a csoportok ne ugyanazokból a résztvevőkből álljanak, mint a gyakorlat elején.

- ▶ Melyik identitásaidnak vagy leginkább a tudatában, melyek azok, amik a legfontosabb szerepet játszanak a jelenlegi életedben?
- ▶ Melyik identitásaidnak vagy legkevésbé a tudatában, melyek azok, amik a legkevésbé fontos szerepet játszanak a jelenlegi életedben?
- ▶ Okozott-e valami meglepetést a második táblázatban a saját társadalmi pozícióddal kapcsolatban?

Gyakorlatok

- › Milyen példákat tudsz mondani társadalmi csoport alapú elnyomásra, hátrányos megkülönböztetésre?
- › Melyek azok az elnyomásformák, amelyekkel van személyes tapasztalatod?
- › Melyek azok az elnyomásformák, amelyekkel nincs személyes tapasztalatod? Van-e olyan alárendelt/elnyomott identitás, ami szerinted nem az?
- › Vannak-e olyan identitásaid, amik bizonyos szituációkban, közegekben dominánsak, másokban nem dominánsak?
- › Vannak-e olyan identitásaid, amik a dominanciában, illetve alárendeltségben/elnyomottságban erősítik egymást? (Pl. leszbikus roma nő.)

Megjegyzés képzőknek: A domináns kultúrák általában kirekesztik az egyéb társadalmi csoportokat a teljes társadalmi részvételből, és elnyomják őket azért, hogy megerősítsék a saját felsőbbrendűségüket. A demokratikus társadalmakban a hatalmi struktúrákra hatással vannak a domináns kultúrák. A „mindenki egyenlő a jog előtt” (Az EU alapvető jogai, 20. törvénycikk) ideálja célkitűzésként van megfogalmazva, viszont egyelőre nem valósul meg teljesen. A legjobb példa erre a nők társadalmi részvétele. Mivel ritkán adódik, hogy egy társadalomban csak egy domináns kultúra fejtené ki hatását, így dominanciahálókról beszélhetünk, melynek részei mozognak. Emiatt egy ember lehet egyszerre domináns és nem domináns csoportok tagja is a társadalmi élet különböző szinterein. Még azokra is hatással vannak ezek a domináns feltételek/kondíciók, akik személy szerint ennek nem érzik a hatását. Az, hogy egy egyén nem érzékeli, hogy egy nem domináns/elnyomott csoporthoz tartozna (pl. „én nem érzem, úgy hogy női mivoltom miatt diszkriminálva vagyok”) vagy hogy egy domináns csoporthoz tartozik („én nem szoktam cigányvicceket mesélni”), még nem kérdőjelezi meg a létező hatalmi kapcsolatokat. Ehhez arra van szükség, hogy az egyének átlássák a társadalmi csoport- és rendszerszintű elnyomó működésmódokat. Fontos felhívni a figyelmet a dominanciahálókra, és tisztázni, hogyan is működnek. Az, hogy mennyire érezzük egy csoport tagjának magunkat, mindig szerepet játszik abban, hogy a résztvevők milyen kapcsolatot alakítanak ki egymással. Ezért az emberek érzékenyítése az ilyen dominanciahálókra, illetve az egyének saját részvételére ezekben a hálókbán nagyon hasznos lehet a fejlettebb és építő jellegű kommunikáció kialakításban.

(Forrás: *Fruitcakes* 49. o.)

7. Gyakorlat

Hétköznapi szexizmus

Cél: Érzékenyítés a szexizmus (vagyis a nők elleni nemi alapú diszkrimináció) hétköznapi megnyilvánulási formáinak felismerésére; a szexizmus működésmódjainak megértése egyéni és társadalmi szinten; közös gondolkodás, ötletelés arról, hogy hogyan lehet az ilyen megnyilvánulásokra reagálni. A feladat haszna az érzékenyítés mellett az, hogy órartartás közben is előfordulhatnak szexista megnyilvánulások, amelyekre jó, ha az órartartók tudnak reagálni.

Eszköz: A Függelék 4-ben szereplő szituációk kártyákon.

Időtartam: 40-60 perc.

Leírás: Csoportos munka.

1. Osszuk a résztvevőket három-négy fős csoportokba. Mindenki kap egy kártyát. (Ha kevés az idő, akkor csoportonként egy vagy két kártyát osztunk ki.) A kártyákon rövid szituációk vannak, amelyekben valaki(k) (hetero)szexista módon kommunikál(nak) vagy viselkednek a másikkal. A csoporttagok eljátszák a szituációt. A csoporttag, akit megcéloz vagy tanúja a szexista megnyilvánulásnak, rögtön reagál, úgy, ahogy először eszébe jut.
2. Utána a csoport közösen megbeszéli, miért volt (hetero)szexista a megnyilvánulás, és együtt ötletelnek, hogyan lehet reagálni hasonló szituációkban.
3. Minden csoport kiválaszt egy-egy szituációt, és azt előadják a többi csoportnak.

Megjegyzés képzőknek: A képzésben résztvevők nemi aránya nem feltétlenül olyan, hogy a szituációkat az abban szereplő nemi leosztás szerint lehet eljátszani. Éppen ezért ebben a gyakorlatban kettős szerepjátszásra nyílik lehetőség: a szituációban leírt nemi szerep mellett egyes résztvevőknek el kell játszaniuk azt is, hogy az „ellenkező” nemhez tartoznak. A hétköznapi (hetero)szexizmus megnyilvánulásai meglehetősen gyakoriak, így a képzésvezetőknek alkalmuk lehet már a gyakorlat előtt megfigyelni, hogy vannak-e olyan résztvevők, akik kifejezetten tanulhatnának abból, ha olyan női szerepet kellene felvenniük, amelyben (hetero)szexista megnyilvánulás célpontjai vagy tanúi. Ha vannak ilyen résztvevők, érdemes őket úgy csoportba osztani, hogy mindenképpen el kelljen játszaniuk a (hetero)szexizmus célpontja vagy tanúja szerepét.

Vannak olyan szituációk, amelyekben esetleg úgy döntenének résztvevők, hogy az adott megnyilvánulást legjobb figyelmen kívül hagyni, mert „nem komoly”, „úgyse lehet vele mit kezdeni”, „nem éri meg a konfrontációt” stb. Bátorítsuk a résztvevőket, hogy ilyen esetekben is találjanak ki lehetséges reakciókat, hiszen a gyakorlat célja az, hogy gyakoroljuk a reagálást a (hetero)szexista megnyilvánulásokra.

FÜGGELÉK

1. GENDER-ALAPFOGALMAK

1.1. Fogalmak

SZEXIZMUS	HETEROSZEXIZMUS
HETERONORMATIVITÁS	FEMINIZMUS
BIOLÓGIAI NEM (SEX)	TÁRSADALMI NEM (GENDER)
NEMI ALAPÚ ERŐSZAK	NŐGYŰLÖLET

1.2. Definíciók

- › A heteroszexualitás normának, alpnak, egyetlen elfogadható szexualitásnak tekintése. Ezen belül is egy bizonyos fajta heteroszexualitást tekint normának, azt, amelyik a nemi szerepek és identitások szigorú férfi-nő ellentéppárra osztásán alapszik, a hosszú távú, monogám férfi-nő közti párkapcsolatot (lehetőleg házasságot), a penetratív heteroszexet és a férfiasság/nőiesség sztereotip kategóriáinak való megfelelést várja el. A társadalom minden szintjén megjelenik, az egyes emberek közötti interakciókban és az intézményrendszerekben is.

- ▶ Politikai eszme és mozgalom, amely a nők egyenjogúságáért és a nemi alapú diszkrimináció megszüntetéséért küzd. Számos irányzatának köszönhetően rendkívül sokrétű, és sokféle elméleti megközelítést használ, amelyek közös alapja az, hogy a nőket nemük miatt hátrányos megkülönböztetés és erőszak éri, és ez ellen tenni kell. Az egyes ágak foglalkoznak többek között a nők gazdasági helyzetével, a családon belüli és munkahelyi erőszakkal, a prostitúcióval, az egészségüggyel, az oktatással, a törvényekben és közpolitikákban rejlő diszkriminációval, a nemek szocializációjával stb. stb.
- ▶ A nemekkel kapcsolatos meggyőződések, hiedelmek és gyakorlatok összessége, ideológiai rendszer, amely a hátrányos megkülönböztetés számtalan formáját eredményezi, együttesen szisztematikus elnyomási formát alkotva, amelyet a nagyobb hatalommal bíró társadalmi csoport gyakorol a kisebb hatalommal bíró csoport felett, egyénileg, csoportosan és intézményesen is.
- ▶ Olyan ideológia, mely alacsonyabb rendűként kezeli a nem heteroszexuálisokat (éppúgy, ahogy a rasszizmus alacsonyabb rendűnek nyilvánít egyes fajokat, vagy ahogy a szexizmus az egyik – a férfi – nem felsőbbrendűségét hirdeti), elítéli és diszkriminálja azokat, akik nem illeszkednek bele a heteronormatív társadalmi rendbe.
- ▶ Mindazon tulajdonságok, viselkedésformák és szerepek összessége, melyeket a társadalom az egyéntől biológiai neme alapján elvár, és amelyeket az egyén neveltetése során elsajátít. Ezek időben, földrajzilag, kulturálisan változatosak és változók.
- ▶ Azok a testi (fiziológiai, hormonális, genetikai) adottságok, amelyek alapján az embereket nő és férfi kategóriákba soroljuk.
- ▶ A szexizmus szélsőséges megnyilvánulási formája; irracionális félelem vagy ellenérzés a nők iránt.
- ▶ Olyan erőszakos cselekedet, amely egy személy ellen annak társadalmi vagy biológiai neme alapján irányul. Ide tartozik a családon belüli erőszak, a nemi erőszak, a szexuális kihasználás és zaklatás, az iskolai vagy munkahelyi megfélemlítés, az emberkereskedelem és a kényszerprostitúció. Ezek az erőszakos cselekedetek férfiak, fiúgyermek, nők és lánygyermek ellen egyaránt irányulhatnak, de a leggyakoribb áldozatok a nők és a lányok.

2. GYEREKKORI NEMI ELVÁRÁSOK

1. Mi az első olyan emléked, amikor már tudatában vagy, hogy lány/fiú vagy?
2. Próbálg visszaemlékezni két olyan helyzetre, eseményre gyerekkorodból/ fiatal korodból, amikor úgy viselkedtél, ahogy azt lányként/fiúként elvárták tőled.
3. Megjutalmaztak-e ezért a viselkedésért? Ha igen, ki és hogyan?
4. Milyen érzést okozott ez neked, és hogyan reagáltál?
5. Próbálg visszaemlékezni két olyan helyzetre, eseményre gyerekkorodból/ fiatal korodból, amikor nem úgy viselkedtél, ahogy azt lányként/fiúként elvárták tőled.
6. Megbüntettek-e ezért a viselkedésért? Ha igen, ki és hogyan?
7. Milyen érzést okozott ez neked, és hogyan reagáltál?

3. DOMINANCIAHÁLÓK

3.1.

<i>Társadalmi csoportok</i>	<i>Domináns csoportok</i>	<i>Nem domináns/ alárendelt/elnyomott csoportok</i>
TÁRSADALMI NEM		
NEMZETISÉG/ ÁLLAMPOLGÁRSÁG		
ETNICITÁS		
SZÁRMAZÁS		
SZEXUÁLIS IRÁNYULTSÁG		
NEMI IDENTITÁS		
TESTI ÉPSÉG/ FOGYATÉKOSSÁG		
TÁRSADALMI HELYZET		
VALLÁS		
ÉLETKOR		
ÉLETMÓD		
EGÉSZSÉGI ÁLLAPOT		
LAKÓHELY		

3.2.

<i>Társadalmi csoportok</i>	<i>Ebbe a csoportba tartozom</i>	<i>Domináns/alárendelt/elnyomott státusom az adott csoportbeli hovatartozásom alapján</i>
TÁRSADALMI NEM		
NEMZETISÉG/ ÁLLAM- POLGÁRSÁG		
ETNICITÁS		
SZÁRMAZÁS		
SZEXUÁLIS IRÁNYULTSÁG		
NEMI IDENTITÁS		
TESTI ÉPSÉG/ FOGYATÉKOSSÁG		
TÁRSADALMI HELYZET		
VALLÁS		
ÉLETKOR		
ÉLETMÓD		
EGÉSZSÉGI ÁLLAPOT		
LAKÓHELY		

4. HÉTKÖZNAPI SZEXIZMUS

<p>1. Családi összejövetelen férfi rokonod kiveszi a kezedből a befőttesüveget, hogy ő majd kinyitja, és közben azt a megjegyzést teszi, hogy te a gyengébbik nemhez tartozol, hagyd, hogy egy erős férfi segítsen.</p>	<p>2. Születésnapja alkalmából meghívta legjobb férfi barátodat vacsorázni egy étterembe. Tortát is rendeltél neki, tehát a pincér látta, hogy ő az ünnepe. A végén kéred a számlát, és a pincér a barátod elé teszi le az asztalra.</p>
<p>3. Fiatalos édesapáddal sétálsz a főutcán, éppen átkarolja a válladat beszélgetés közben. Szembejön egy férfi ismerőse, aki téged nem ismer, és tréfálkozva megkérdezi apádat: „Na mi van, lecserélted az asszonyt egy fiatalabb csirkére?”</p>	<p>4. A barátnőddel randizol egy forgalmas téren. Amikor találkoztok, megcsókoljátok egymást. Egy fiatal férfi, aki szintén vár valakire, odaszól nektek: „Hé, csajok, én is beszélhetek?”</p>
<p>5. leszbikusként előbújsz egy volt osztálytársadnak. Az illető így reagál: „Nem vagyok meglepve, mindig is olyan fiús voltál, a pasiknak az ilyen nők nem jönnek be.”</p>	<p>6. A bátyád megbánt egy szexista megjegyzéssel. Leülsz vele megbeszélni, elmondod az érzéseidet, és hogy miért bántó, amit mondott. Ő azzal reagál, hogy túlérzékeny vagy, és a nők mindig mindenből drámát csinálnak.</p>
<p>7. Nyolcadikos lánygyerekek apja próbál rábeszélteni, hogy a gyereket olyan középiskolába írasd be, ahol „nőies” szakmát tud tanulni (pl. fodrásznak vagy varrónőnek). A gyereket kizárólag az autószerelés és a számítógépprogramozás érdekli, de az apja szerint ezt majd kinövi.</p>	<p>8. Lerobbansz az autópályán. Megáll melletted egy egyedülálló férfi az autójával, és hozzáértést mímelve elkezd pizskálgatni a motort. Amikor mondod neki, hogy szerinted nem ott van a baj, kinevet és lekezelően közli, hogy a nők ehhez nem érhetnek.</p>
<p>9. Férfi főnöködnek elmondod egy nagyon jó szakmai ötleted, neki is tetszik, de a megvalósítását egy férfi kollégádra bízta, akit egyúttal magasabb pozícióba helyez, amiben te a beosztottja leszel. Amikor kifejezed neki a nemtetszésedet, azt válaszolja, hogy azért döntött így, mert a férfiak jobbak az irányításban.</p>	<p>10. Kiderül a munkahelyeden, hogy a veled azonos munkakörben dolgozó, veled azonos végzettségű, de kevesebb szakmai gyakorlattal rendelkező férfi kollégád 20%-kal több fizetést kap nálad. A főnök azt mondja, ez azért van, mert te előbb-utóbb ügyis el fogsz menni szülni, tehát nem vagy olyan értékes munkaerő.</p>

<p>11. Idősebb nőrokonod, aki gyakran vigyáz a kislányodra, arra panaszkodik, hogy a gyerek nem akar babázni, és nem hajlandó felvenni a rózsaszín ruccikat, amiket ő vett neki. Ehelyett állandóan a szomszéd fiúkkal lóg és autót szerelnek, fára másznak vagy lövöldöznek. Őszintén aggódik, hogy mi lesz ebből a gyerekből.</p>	<p>12. Pedagóguskollégádat arról halld panaszkodni, hogy a sok válás miatt mennyire nincsenek férfi szerepmmodelljeik a fiúgyerekeknek, és ettől milyen lányosan viselkednek. Úgy vélik, ez sok társadalmi probléma gyökere.</p>
<p>13. Két fiú osztálytársad legújabb heteroszexuális kalandjairól beszélget, te véletlenül meghalod őket. Olyan tárgyiasító igéket használnak a nemi aktusra, mint pl. „meghúztam”, „megcsináltam”, „megraktam” (a lányt). Rosszul esik ezt hallani, közbeszölsz.</p>	<p>14. Egy nap miniszoknyában és mélyen dekoltált blúzban mész szakmai gyakorlatra az iskolába. Mielőtt átöltözöl a munkaruhádba, férfi szaktanárod félre nem érthető tekintettel végigmér, és felajánlja, hogy óra után szívesen korrepetál téged a szertárban.</p>
<p>15. Baráti társaságban sörözgettek, és a férfiak egyszer csak elkezdnek szőkenős vicceket mesélni. A társaság barna hajú nőtagjai zavartan nevetnek, a szőkék ők maguk is bedobnak ilyen vicceket. Kínosan érzed magad, zavarnak ezek a degradáló, negatív sztereotípiákra épülő viccek, nem tartod őket humorosnak.</p>	<p>16. Óratartás közben egy nagyhangú heteroszexuális fiú elkezd magyarázni neked mint nőnemű óratartónak, hogy egy férfi minden olyat meg tud csinálni az ágyban egy nővel, mint egy másik nő, és amit a leszbikus nők csinálnak, az csak előjáték, egy nőt úgy igazán csak egy férfi tud kielégíteni, mert ahhoz pénisz kell.</p>
<p>17. Egy férfi ismerősöd arról panaszkodik neked, hogy nem tudnak megegyezni a feleségével, ki menjen el gyesre. Ugyanaz a szakmájuk, hasonló munkát végeznek ugyanannál a cégnél, de az ismerősöd szerint az ő munkája értékesebb, ezért emberierőforrás-pazarlás lenne, ha ő menne gyesre.</p>	<p>18. Érzed, hogy a nőkhöz is vonzódsz, de még teszel egy erőfeszítést, hogy megmentsd nem jól működő házasságod. Édesapád azt mondja, a megoldás egyszerű: fogyjál le és főzz mindennap. Még hozzát teszi: örülj neki, hogy olyan szerencséd van, hogy a férjed nem iszik, van munkája és nem ver.</p>

**Melegség és megismerés –
Egy innovatív, érzékenyítő iskolai
Program továbbfejlesztése
Projektazonosító: ncta-2013-4194-m1**

projekt partnerek: Labrisz Leszbikus Egyesület (www.labrisz.hu); Szimpozion Egyesület (melegvagyok.hu)